

MASON HAMMOND: *City-State and World-State in Greek and Roman Political Theory until Augustus*. Cambridge, Harvard Univ. Press 1951, pp. 217.

Mason Hammond, prof. Harvardskog Univerziteta, autor knjige „Avgustov principat“, objavio je 1951 god. svoju novu studiju *Gradska država i Svetska država u grčkoj i rimskoj političkoj teoriji do Avgusta*. Ona obuhvata prerađena i dopunjena predavanja koja je autor držao na Bostonском univerzitetu 1948 godine.

Knjiga M. Hammonda sadrži dva dela. U prvom, manjem delu (prva četiri poglavlja) autor pretresa grčku političku misao pre Platona zatim Platonovu i Aristotelovu klasičku koncepciju gradske države i, najzad, pokušaje filozofskog i političkog formulisanja helenističke monarhije. Drugi, veći deo (daljih 7 poglavlja) obuhvata razvoj t. zv. „mešovitog ustava“ u okviru Rimske gradske republike, Ciceronovu političku teoriju kao varijantu klasičke grčke doktrine gradske države i najzad sprovođenje Ciceronovog političkog programa u obliku Avgustova principata, koji po zaključku autora nikako ne znači odstufpanje nego samo prilagođavanje vladajuće grčke doktrine novim istorijskim prilikama.

Osnovna ideja M. Hammonda jeste u ovom: Uporno održavanje vladajuće doktrine gradske države i koncepcije t. zv. mešovitog ustava onako kako ih je postavila klasička doktrina Platona i Aristotela bila je fatalna za državni život velikih svetskih zajednica, prvo Helenističke monarhije a zatim Rimske svetske države. Pobedu tradicionalne doktrine Hammond pripisuje „intelektualnoj nesposobnosti“ da se odbaci jedno ukorenjeno shvatanje i da se za promenjene političke prilike nađu podjednaki teorisko-pravni okviri. Politička praksa malih grčkih državica stvorila je teoriju grčke gradske republike. Ta teorija, formulisana od Platona, našla je svoj klasični oblik u Aristotelovu t. zv. „mešovitom ustavu“, u kome su zastupljena sva tri principa vlasti: monarhiski, aristokratski i demokratski. Ovakav ustav pretpostavlja malu državnu zajednicu koja omogućava sistem neposredne demokratije: direktno učešće građana u skupštinskim odlukama. Platonova i Aristotelova teorija države prema Hammondu produžuje se i u filozofskim školama helenističkog doba u Platonovoj Akademiji i kod peripatetika. Ni druge dve filozofske struje, stoici i epikurovci, nisu uspele da reše problem države svetskog tipa: Epikur oštrvom direktnog interesa za političke teorije a stoicizam svojom nesposobnošću da praktički reši problem suverenosti. Ipak ističe Hammond od svih filozofskih škola samo rani stoicizam stvara filozofsku doktrinu adekvatnu okvirima svetske države: pojam *oikouménē*, ideja svetskog građanstva i jednakosti Grka i varvara. Nažalost, politički teoretičari Srednje stoe, Panetije i Posidonije, ponovo se vraćaju na teoriju gradske države i dalje prenose ovu teoriju u Rim: Ciceron je neposredan učenik Posidonija.

Rimska politička praksa s jedne strane rezultira iz grčkih političkih teorija, a s druge strane proizlazi iz specifičnog razvoja rimske države: konzervativni zemljoradnički elemenat nasuprot trgovačko-industriskom sloju grčke gradske države. Nasuprot borbi demokratskih i aristokratskih stranaka grčkog „polisa“ rimsku istoriju, u njenim počecima, karakteriše borba plebejaca i patricija. Kao rezultat ovih borbi, a svakako pod uticajem grčkih uzora, Rimljani su u praksi stvorili uravnotežen tip vladavine: umerenu gradsku republiku u kojoj su podjednako zastupljena sva tri osnovna tipa vlasti u okviru t. zv. „mešovitog ustava“: magistrati (monarhiski princip), senat (aristokratski) i skupština (demokratski). U uspešnom funkcionisanju ovog ustava pronašao je Polibije osnovni uzrok moći mlade Rimske republike. Prema Polibiju skupština u Rimu ne ide do onih krajnosti kao kod Grka. Pod vođstvom plemićkih i plebejskih prvaka postignuto je praktično ostvarenje „mešovitog ustava“. Faktična kontrola državne uprave je u rukama senata. Teoriski, u Rimu dominira klasička grčka doktrina gradske države. Kada je Rim iz gradske republike

prerastao u imperiju (proces od III do I v. pr. n. e.), u njemu i dalje nezmenjeno stoji na snazi ustavno uređenje grada-države. To je, prema Hammond, bio jedan rasporak koji je prouzrokovao duboku političko-ustavnu krizu kojoj značaj savremenici nisu uspeali da uoče. Ogromno proširenje granica i stvaranje svetske države donelo je ceo niz problema: nesposobnost Rima da vlada onim upravnim aparatom koji je predviđen za potrebe manje gradske republike, prinudna administrativna decentralizacija provincija, nedostatak javne službe u modernom smislu reči (publikani!), ograničenje prava građanstva itd. Hammond naročito ističe da se ni posle davanja građanskog prava Itallicima i nekim provincijama nije mogao rešiti problem suverenosti, tj. realizovanje prava građanstva faktičkim učešćem u vlasti. U Rimu je, međutim, i dalje glavno izborno telo rimski plebs koji prema državi nema više onih dužnosti koje su u klasičkoj gradskoj državi grčkog tipa korelat političkih prava.

Nesklad između tradicionalnog gradskog ustava i ekumenske rimske države produžavao se. Početkom I v. pr. n. e. Rim je u ozbiljnoj krizi. Jedini politički teoretičar koji je pokušao da nađe teorijski izlaz iz ustavnih teškoća bio je, prema Hammond, Ciceron. Najoriginalniji deo Hammondove studije čine pet poglavlja koja su posvećena Ciceronu i njegovim teorijskim naporima da se tradicionalni „mešoviti ustav“ prilagodi istoriskim zahtevima rimske svetske države. Kao sociološku pozadinu Ciceronova političkog stava Hammond ističe: Ciceronovo poreklo, veze s nobilima i njegovo usvajanje grčke klasične koncepcije gradske države direktno preko Posidonija i indirektno preko Platona. Izražen u spisima *DE REPUBLICA*, *DE LEGIBUS* i *DE OFFICIIS* Ciceronov program svodi se na sledeće tačke: *Consensus bonorum*, *concordia ordinum* i *auctoritas patrum*. Ali Hammond naročito insistira na formulaciji „principata“ kao originalnoj Ciceronovoj konstrukciji. Nov politički činilac je princeps senata (rector, gubernator ili moderator rei publicae). Pompejeva široka ovlašćenja u Aziji (62 g.) i njegov status prema istočnim provincijama — a možda i iskustva iz ličnog Ciceronovog konsulata — uslovili su prema Hammond, uključenje pojma princepsa u okvire „mešovitog ustava“.

Ono što prema Ciceronu karakteriše ustavni položaj princepsa nije *imperium* nego *auctoritas*. *Imperium* i dalje leži u rukama senata, ali senat, kao glomazno telo dobrovoljno delegira jedan deo vlasti princepsu — pod uslovom da zakon ostane najviši autoritet države (zakon, pod uticajem stoika shvaćen više kao prirodno nego kao pozitivno pravo). Dodatak pojma zakonitosti „mešovitom ustavu“ i dodatak nove funkcije princepsa, po mišljenju Hammonda, sačinjavaju Ciceronov doprinos antičkoj političkoj doktrini u cilju prilagođavanja tradicionalnog ustava potrebama svetskog carstva.

Iako se ovaj Ciceronov program može samo delimično i posredno konstruisati zbog fragmentarno sačuvanih političkih spisa Ciceronovih, ipak, zaključuje Hammond, Ciceron je nesumnjiv politički teoretičar principata. Hammond tako formuliše principat kao modifikovanu formu starog rimskog republikanskog ustava. Avgustova *auctoritas*, s jedne strane, delegirana je od senata, a s druge strane proizilazi iz jake ličnosti samog Avgusta. *Tribunicia potestas* (i Avgustova ingerencija u zakonodavstvu) bila je druga legalna komponenta Avgustove vlasti. Tako, zaključuje Hammond, *auctoritas principis* funkcioniše pored vlasti senata i skupštine u okviru postojećih ustavnih formi.

Ali, ni Ciceron, kao ni njegovi helenistički prethodnici, nije imao dosta širine da reši glavni problem: problem učešća svih stanovnika Imperije u građanskim pravima, tj. problem narodnog suvereniteta. Kada je, kaže Hammond, početkom III v. n. e., neograničeno podeljeno pravo građanstva, bilo je već kasno: klasičku antičku koncepciju države već je zamenila apsolutistička monarhija orijentalnog tipa. Istočnjačka despotija koja je u nedostatku političkih formi za svetsku državu bila uporna i jedina alternativa doktrini „polisa“ pobedila je tek početkom III v. n. e.

(са војном монархијом Севера). Цицеронов политички програм и Августова уставна пракса модификацијом „мешовитог устава“ произиле су још за два века класички антички тип државе. Неспособност политичке теорије да нађе потпуно нове облике за размере светске државе Hammond упоређује с кризом идеје националне суверености, која се, по његовом мишљењу, јавља упоредо са све већим процесом јединства данашње светске заједнице.

Књига М. Hammondа, настала из непосредних предавања, написана је јасно и приступачно, што се може објаснити чињеницом да је намењена првенствено онима које интересује општа историја политичких доктрина. Научни апарат издвојен на крају књиге упућује на изворе и пружа темелјну научну документацију изложеном материјалу.

Међутим, озбиљнији недостатак студије М. Hammondа чини несумњиво непрецизност његовог методолошког става. Он изричито подвлачи да му није намера да даје комплетну историску анализу. Али, Hammond није никакo ни апстрактан теоретичар. Он прилази претресанју проблема „полиса“ с једне формалне, спољашње стране, пратећи разне фазе класичког античког устава кроз грчку и римску политичку теорију. Из тога uskog оквира он је морао да прави нузне екскурзе у историски материјал, али пре да постави историску позадину него да укаже на дирекну везу између историских чињеница и основног проблема. Тако он одбija, на пример, да да места Солонoвим, Клистеновим и Перикловим реформама у развоју античког устава, а цитира, на пример, Енија, Невија и сл. Његово третирање хеленистичке светске државе, као и држава хеленистичког периода, сасвим је недовољно: интересант покушај нових међуградских облика у оквиру Етолског и Ахајског saveза и принцип реципрочности грађанског права (v. Tarn, Hellenist. Civilisation) нису довољно истакнути. Тумачење уставних форми, уколико није правно-теориско, не може се спроводити само концепцијамa теоретичара него и тумачењем оне друштвене садржине из које ове форме произлазе и коју регулишу.

И поред тога Hammondова књига значајан је допринос болјем познавању проблема кризе „полиса“. Цицеронoва политичка теорија и категорисање принципата у оквиру традиционалног републиканског устава покрећу поново питање правне природе принципата о којој су у науци мишљења прилично поделјена.

Душанка Обрадовић, Београд.

W. BRANDENSTEIN, *Griechische Sprachwissenschaft I* (Einleitung, Lautsystem, Etymologie), Sammlung Götschen B. 117, Berlin 1954, 159 S+ геогр. карта на гр. дијалекти.

Во споредба со „Историската грчка граматика“ од Е. Кикерс, публикувана во Sammlung Götschen пред 30 години, краткиот прирачник „Грчко јазикознание“ од В. Бранденштајн содржи доста нов материјал, особено во врска со историјата на грчкиот јазик. Најмногу таков материјал има внесено во Уводот кој изнесува преко 60 стр., а каде што особено внимание привлекува главата за јазичните слоеви во Грција (стр. 12—27). Освен тоа, фонетичкиот материјал кај Б. е изложено на подруг начин отколку кај Кикерс. Додека Кикерс го предава развојот на поедините гласови од и.-е. ј. до најново време и истовремено ги одбележува и дијалектните одлики и гласовните промени и етимологијата, кај Б. тој материјал е изделен во посебни делови. Како што се гледа од насловот, книгата е поделена на три дела: Увод, Гласовен систем и Етимологија.

Во *Уводот*, определувајќи го местото на гр. ј. меѓу другите и.-е. јазици (стр. 8—9), Б. наоѓа дека тој стои во најблиска врска со македонскиот. Сравнивајќи некои мак. глоси: ἀδῆ и κόρυθος со гр. αἰθήρ и γόβρος и анализирајќи ги гласовните промени на мак. ј., заклучува дека постоел еден потслој, еден навистина и.-е., но ни грчки ни илирски „супстрат“ кој им послужил како заедничка основа на гр. и мак. Од него се останати во гр. само траги, како н. пр. πύργος.